

6. Laps ja haridus

LÕK-i artiklites 28 ja 29 on sätestatud lapse õigus haridusele. Laste haridusõiguse juured ulatuvad ÜRO inimõiguste ülddeklaratsiooni (art 26) ning majanduslike, kultuuriliste ja sotsiaalsete õiguste rahvusvahelisse pakti (art 13). LÕK-i loomise protsessis väljendasid riikide esindajad muret, et LÕK ei tohiks olla oma nõudmiste poolest nõrgem ega tugevam kui see rahvusvaheline pakt.¹ Enamjaolt korratakse LÕK-is seda, mis on sätestatud viidatud rahvusvahelistes dokumentides².

Artiklis 28 on sätestatud haridusele juurdepääsu õigus³, nõudes, et osalisriigid 1) teevad alghariduse⁴ kõigile kohustuslikuks ja tasuta kättesaadavaks, 2) soodustavad keskhariduse eri vormide arendamist, 3) teevad kõrghariduse kättesaadavaks asjakohaste vahenditega, 4) teevad haridust puudutava teabe kättesaadavaks kõigile lastele ning 5) rakendavad meetmeid koolikohustuse täitmise tagamiseks ja koolist väljalangemise vältimiseks.

Samuti on artikli 28 lõikes 2 nõutud, et distsipliin koolis peab vastama inimväärikusele ja muudele LÕK-is sätestatud põhimõtetele. Artiklis 29 omakorda sisustatakse hariduse kvaliteedi nõuded, sätestades, millistele eesmärkidele peab haridus vastama. Hariduse eesmärkide sõnastamisel on LÕK-i artikli 29 lõikes 1 lähtutud majanduslike, kultuuriliste ja sotsiaalsete õiguste rahvusvahelise pakti artikli 13 lõikest 1, lisades sellele lapse individuaalse arengu mõõtme.

Lapse õiguste komitee järgi⁵ on hariduse eesmärk 1) lapse potentsiaali maksimaalne ja terviklik areng (art 29 lg 1 punkt a), 2) austus inimõiguste vastu (art 29 lg 1 punkt b), 3) arenenud identiteet ja kuuluvustunne (art 29 lg 1 punkt c), 4) lapse sotsialiseerimine ja suhe teiste ühiskonnaliikmetega (art 29 lg 1 punkt d) ning 5) austav suhtumine loodusesse (art 29 lg 1 punkt e).

Lapse potentsiaali maksimaalne ja terviklik areng

LÕK-i artikli 29 lõike 1 punkti a järgi peab haridus olema lapsekeskne (*child-centered*)⁶, st suunatud konkreetse lapse isiksuse ja annete ning vaimsete ja kehaliste võimete arendamisele võimalikult maksimaalse potentsiaalini. Selle sättega tõstetakse hariduse keskmesse individuaalne laps, tunnistades, et iga laps on oma

iseloomuomaduste, huvide, võimete ja õpivajaduste poolest ainulaadne.[7](#)

Samal põhjusel peab õppekavas arvestama konkreetse lapse sotsiaalset, kultuurilist ja majanduslikku konteksti.[8](#) Mittediskrimineerimise nõue (art 2) peab omakorda tagama, et ühtegi last ei jäeta kvaliteetsest haridusest kõrvale. Seepärast rõhutatakse ka artiklis 28, et osalisriigid peavad täitma selles loetletud nõudeid, võttes aluseks võrdsete võimaluste põhimõtte.

Austus inimõiguste vastu

LÕK-i artikli 29 lõike 1 punkti b järgi peab haridus olema suunatud eesmärgile kujundada lugupidamist inimõiguste ja põhivabaduste ning ÜRO põhikirjas talletatud põhimõtete vastu. Lapse õiguste komitee on mõtestanud inimõiguste haridust selliselt, et lastele tuleb jagada teavet inimõigusi puudutavate lepingute kohta, kuid samal ajal peaksid lapsed õppima inimõiguste kohta, nähes inimõiguste standardite rakendamist päris elus, olgu kodus, koolis või kogukonnas.[9](#) Inimõiguste hariduse tänapäevane kontseptsioon on sõnastatud ÜRO Peaassamblee resolutsioonis 66/137 (2011) „ÜRO deklaratsioon inimõiguste hariduse ja koolituse kohta“.

Identiteet ja kuuluvus

LÕK-i artikli 29 lõike 1 punktis c on seatud hariduse eesmärgiks kasvatada austust lapse vanemate, kultuuriidentiteedi, keele ja väärtuste vastu, samuti oma elukohamaa rahvuslike väärtuste ja oma päritolumaa vastu. Samamoodi tähtsustatakse LÕK-is austuse kasvatamist enda kultuurist erinevate kultuuride suhtes. Lapse õiguste komitee hinnangul lükkab see säte ümber LÕK-i kohta tehtud kriitika, nagu öönestaks LÕK perekonda ja vanemate õigusi ning ei arvestaks lapse õiguste rakendamisel sotsiaalseid, kultuurilisi või rahvuslikke eripärasid.[10](#)

Ettevalmistus eluks

Hariduse üks eesmärk on LÕK-i artikli 29 lõike 1 punkti d järgi lapse ettevalmistamine vastutusvõimeliseks eluks vabas ühiskonnas mõistmise, rahu, sallivuse, sugudevahelise võrdsuse ning kõikide rahvaste vahelise sõpruse, etniliste, rahvuslike ja usuliste rühmituste ja põliselanike vahelise sõpruse vaimus. LÕK-is kasutatud sõnastus *ettevalmistus vastutusvõimeliseks eluks* ei pruugi olla osalisriikides üheselt mõistetav.[11](#)

Lapse õiguste komitee tõlgenduse järgi on hariduse kõige üldisem eesmärk maksimeerida lapse võimekust ja võimalust osaleda täielikult ja vastutustundlikult ühiskonna elus.[12](#) Hariduse kaudu tuleb tagada, et iga laps omandab elulised oskused (*life skills*) nõnda, et koolist lahkudes on ta valmis katsumusteks, mis teda elus ees ootavad. Eluliste oskustena nimetab lapse õiguste komitee võimet teha kaalutletud otsuseid, lahendada konflikte mittevägivaldselt, arendada tervislikku eluviisi, häid sotsiaalseid suhteid, vastutusvõimet, kriitilist mõtlemist, loomingulisust ja muid oskusi, mis annavad lastele eluvalikute tegemiseks tööriistad.[13](#) Vastutusvõimelise osalemise all tuleb mõista LÕK-is sätestatud väärtusi, aga ka põhimõtteid austavat käitumist.[14](#)

Austav suhtumine loodusesse

LÕK-i artikli 29 lõike 1 punkti e alusel peab haridus peab olema suunatud ka lugupidamise kasvatamisele (loodus)keskkonna (*natural environment*) vastu. See säte on tähelepanuväärne selle poolest, et esimest korda mainitakse ÜRO inimõigusi puudutavas lepingus otseselt austust keskkonna vastu.[15](#) Lapse õiguste komitee tõlgendab seejuures keskkonda kõige laiemas mõttes, selgitades, et haridus peab looma seosed keskkonna ja säästliku arengu teemade ning sotsiaal-majanduslike, sotsiaal-kultuuriliste ja demograafiliste küsimuste vahel.[16](#)

Hariduse kvaliteedi lahutamatu osa on viis ja meetodid, mille abil teadmisi edasi antakse. Õpikeskkond, -metoodikad ja -praktikad peavad toimima ülalnimetatud väärtusi kogu aeg järgides, vastasel juhul on inimõiguste õpetus üksnes vormiline ega ole seostatud tegeliku eluga. Kool, mis aktsepteerib kiusamist või muid õpilase isoleeritust ja väljajätmist põhjustavaid tegevusi, ei vasta artikli 29 lõike 1 nõuetele.[17](#) Samamoodi ei saa õpilast alandav õpetaja anda õpilastele edasi austusel ja lugupidamisel põhinevaid väärtusi. Lapsed, kes mitte üksnes ei õpi oma õigusi, vaid ka kogevad neid, mõistavad nende õigustega kaasnevat sotsiaalset vastutust.[18](#)

On ilmne, et LÕK-i artiklis 29 on kirjeldatud ideaali, mille poole peavad püüdlema kõik riigid[19](#) . Seepärast on õigustatud küsimus, kas rahvusvahelistest konventsioonidest tuleneb siiski vähemalt miinimum, mille puudumist ei ole võimalik õigustada riigi majanduslike võimaluste piiratusega. Erialakirjanduses on väideldud selle üle, kas algharidus (*primary education*) võiks moodustada hariduse miinimumkoosseisu.[20](#)

LÕK-is ei ole püütud määrata kindlaks, mis täpselt peaks õppekavasse kuuluma. Siiski on lapse õiguste komitee leidnud²¹, et haridus peab sisaldama vähemalt baaskirjaoskust ja -arvutamisoskust.²² Samuti ei tulene LÕK-ist, kui pikk peaks olema laste haridustee. Lapse õiguste komitee on oma soovitusel Turkmenistanile²³ viidanud, et vähim ootuspärane on üheksa aastat haridust (*primary and secondary*) ning esmast tasuta haridust peaks võimaldama kuus aastat; samuti selgitas komitee, et riigid peaksid järgima rahvusvahelist standardit, mille järgi kestab kooliaasta 180 päeva.²⁴

Haridusõiguse eriline tähendus seisneb selles, et see võimestab kõigi teiste LÕK-is sätestatud õiguste teostamist, ja vastupidi, kui lapse õigust haridusele on rikutud, seab see ohtu kõigi teiste õiguste teostamise.²⁵

- ¹Hodgkin, Newell, lk 408.
- ²Courtis ja Tobin (Courtis, C. ja Tobin, J. Article 28: The Right to Education. – Tobin, J. (toim). The UN Convention on the Rights of the Child. A Commentary. Oxford University Press 2019, lk 1059) loetlevad LÕK-i viis erinevust võrreldes pakti artikliga 13: 1) LÕK reguleerib eraldi juurdepääsu haridusele (art 28) ja hariduse eesmärgid (art 29); 2) LÕK kehtestab riikidele uue kohustuse: kohustuse rakendada meetmeid koolikohustuse korrapärase täitmise tagamiseks ja koolist väljalangemise vältimiseks; 3) LÕK lisab riikidele kohustuse tagada, et distsipliin koolis vastab lapse inimväärikusele; 4) LÕK-ist on jäetud välja paktis sisalduv nõue, et riigid peavad austama vanemate vabadust valida oma lastele kool ning järgida, et laste haridus vastaks religiooni ja moraali osas nende enda vaadetele; 5) LÕK lisab riikidele kohustuse edendada haridusküsimustes rahvusvahelist koostööd.
- ³LÕK ega teised rahvusvahelised lepingud ei sisalda hariduse definitsiooni. Küll aga on lapse õiguste komitee rõhutanud, et haridus ulatub kaugemale kui üksnes formaalne haridus, hõlmates elukogemusi ja õppeprotsesse, mis võimaldavad lastel (nii individuaalselt kui ka kollektiivselt) arendada oma isiksust, andeid ja võimeid ning elada rahuldust pakkuvat elu ühiskonnaliikmena (üldkommentaar nr 1, p 2). LÕK-i kontekstis tuleb hariduse tähendust sisustada selle art-s 29 sätestatud hariduse eesmärkide kaudu.
- ⁴LÕK, majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste rahvusvaheline pakt ning parandatud ja täiendatud Euroopa sotsiaalharta kasutavad kolme haridustaset väljendavat terminit: algharidus (*primary education*), keskharidus (*secondary education*) ja kõrgharidus (*higher education*). Eestis ei kasutata alghariduse terminit, vaid räägitakse põhihariduse kolmest astmest (esimene

aste: 1.–3. klass, teine aste: 4.–6. klass, kolmas aste: 7.–9. klass), millele järgneb üldkeskharidus. Seega ei ole Eesti kontekstis algharidusele (primary education) täpset vastet, kuid kõige sarnasem sellega on põhiharidus.

- [5](#)CRC Committee, General Comment No. 1: article 29 (1) the aims of education , p 1.
- [6](#) Ibid., p 9.
- [7](#) Ibid., p 9.
- [8](#) Ibid., p 9.
- [9](#)Ibid., p 15.
- [10](#)Ibid., p 7.
- [11](#)Lundy, L., Tobin, J. Article 29: The Aims of Education. – Tobin, J. (toim); The UN Convention on the Rights of the Child. A Commentary. Oxford University Press 2019, lk 1142.
- [12](#)CRC Committee General Comment No. 1: article 29 (1) the aims of education, p 12.
- [13](#)Ibid., p 9.
- [14](#)Lundy, Tobin, lk 1142.
- [15](#)Ibid., lk 1145.
- [16](#)CRC Committee General Comment No. 1: article 29 (1) the aims of education, p 13.
- [17](#)Ibid., p 19.
- [18](#)Lundy, L., Brown, A. Revisiting the Three „R“s in Order to Realize Children’s Educational Rights Relationships, Resources, and Redress. – Todres, J., King S. M. (toim). The Oxford Handbook of Children’s Rights Law 2020.
- [19](#)LÕK-i art 4 alusel peavad riigid tagama majanduslike, sotsiaalsete ja kultuurialaste õiguste täitmise progressiivselt, st oma majanduslike võimaluste piires, neid maksimaalselt ära kasutades.
- [20](#)Courtis, Tobin, J. Article 28: The Right to Education. – Tobin, J. (toim). The UN Convention on the Rights of the Child. A Commentary. Oxford University Press 2019, lk 1057. Samuti on ÜRO majanduslike, sotsiaalsete ja kultuuriliste õiguste komitee oma üldkommentaari nr 13 p-s 51 leidnud, et riikidel on otsene (st mitte üksnes progresseeruv) kohustus tagada algharidus.
- [21](#)Lapse õiguste komitee soovitusel Brasiiliale: CRC/C/15/Add.241, par 58.
- [22](#)Hodgkin, Newell, lk 412.
- [23](#)CRC/C/TKM/CO/1, par 59–60.
- [24](#) Hodgkin, Newell, lk 412.
- [25](#)Lundy, Tobin, lk 1117.